

SOCIJALIZAM I KOMUNIZAM

(1843)*

Moses Hess

(...) Gruba pogreška u koju Stein stalno zapada ponajprije zbog svog krivog poimanja francuskog duha, jeste u tome što on u težnji prema jednakosti razabire samo čisto vanjsko, materijalno stremljenje ka *uživanju*. — Dok takozvani materijalizam našeg vremena on sam opravdava jer u njemu vidi samo prvi rad apstraktne osobe koja sebi time daje konkretan sadržaj, u komunizmu on nalazi samo težnju proletarijata da sebi pribavi isto uživanje kao što je ono posjednika. Međutim, upravo je jedna od glavnih prednosti komunizma što u njemu nestaje suprotnosti između uživanja i rada. Samo je kod privatnog vlasništva uživanje odvojeno od rada. Zajednica je praktičko ostvarenje filozofske etike koja u slobodnom djelovanju istinskog i jedinog uživanja vidi takozvano najviše dobro — baš kao što je obratno, privatno vlasništvo praktičko ostvarenje egoizma i nemoralna koji s jedne strane poriče slobodno djelovanje i stozava ga do robovskog rada, a s druge strane stavlja na mjesto najvišeg čovječjeg dobra

Početakom četrdesetih godina prošlog stoljeća Hessov i Weitlingov komunizam počeo je zaokupljati dio radnika i inteligencije u Njemačkoj, u čemu su vladajući ugledali veliku opasnost. Da bi spriječio širenje tog revolucionarnog komunističkog duha, Lorenz von Stein (1815—1890), hegelovac, profesor filozofije i državnog prava na Univerzitetu u Kielu (za koga se kasnije ispostavilo da je agent pruske vlade), koga K. Marx i F. Engels u *Njemačkoj ideologiji* nazivaju »prezreni Lorenz Stein«, objavio je u Leipzigu 1842. godine knjigu **Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte.** (Socijalizam i komunizam u današnjoj Francuskoj. Prilog suvremenoj historiji). Steinova je knjiga »imala sasvim obrnuti učinak od onog što je očekivao njezin autor, jer je ona pažnju široke javnosti privukla komunizmu i njegovu značenju, i tako je mnogo pridonijela širenju te doktrine« (A. Cornu, **Karl Marx i Friedrich Engels. Od demokratskog liberalizma**

do komunizma. »Naprijed«, Zagreb, 1960). Moses Hess je najprije pohvalio to Steinovo djelo u »Rheinische Zeitung« (16. III 1843), ali je nekoliko mjeseci kasnije u radu **Sozialismus und Communismus** (Socijalizam i komunizam) objavljenom u »Einundzwanzig Bogen aus Schweitz«, što ih je izdao njemački pjesnik i sitnoburžoaski demokrat Georg Herweg (1817—1875) oštro kritikovao tu knjigu nazvavši je bi-jednom kopilacijom. U **Socijalizmu i komunizmu** M. Hess jasno izlaže svoju ideju o potrebi povezivanja francuskog i njemačkog socijalizma, svoj stav o odnosu **jednakosti i slobode**, etičkog zasnivanja socijalizma, tj. ono što će biti jedno od bitnih određenja »istinskog socijalizma«. — Objavljujemo ulomak iz **Sozialismus und Communismus** prema djelu: Moses Hess, **Philosophische und sozialistische Schriften 1837—1850.** Eine Auswahl. Herausgegeben und eingeleitet von Auguste Cornu und Wolfgang Mönkl. Akademie-Verlag, Berlin, 1961. — S. J.

životinjsko uživanje kao dostojan cilj onog isto tako životinjskog rada. — Stein se još uvijek nalazi usred tih apstrakcija o radu i uživanju, dok je komunizam to davno napustio i — razumije se, u duhu svog prvog predstavnika — već postao ono što jednom u stvarnosti treba da bude: *praktička etika*. — Stein poznaje komunizam samo u njegovom prvom, najsirovijem obliku; ono što se dešavalo s idejom komunizma nakon Babeufa, socijalistička učenja St. Simona, Fouriera, Proudhona itd., on ne promatra kao razvojne i prolazne stupnjeve te ideje, nego izolira kao samostalne pojave čiju povezanost s općom idejom o *Egalité*¹ zacijelo naslućuje, no čije je posebne veze s komunizmom tako malo svjestan da npr. *Proudhona* svrstava pored *Lamennaisa*, i upravo zato jer ne zna kamo da ga stavi čini od njega »drugorazrednog pisca«! Za njega Proudhon nije komunist iako najoštrije kritizira i poriče lično ili privatno vlasništvo. Dakako, prema predstavi koju je on, Stein, sebi stvorio o komunizmu, Proudhon ne može biti komunist jer Proudhon je *naučan!* No on ne može biti ni socijalist u Steinovom smislu jer on poriče privatno vlasništvo. *Ergo*, on je »drugorazredni pisac«! — Naime, Stein potpuno odvaja istinski socijalizam od komunizma; on daje neku jadnu apstrakciju St. Simonovih i Fourierovih teorija koje se u najmanju ruku može naći u već objavljenim njemačkim prevodima i zasebnim prikazima; ali o suštinskoj povezanosti ovih i komunističkih ideja ni traga. — On vjeruje da je sa svojom jednom kategorijom *Egalité* uredio sve. Nezavisno od toga, cijela je knjiga kompilacija bez ideje, puko redanje St. Simona, Fouriera, Lerouxa, Lamennaisa, Proudhona, Babeufa, Cabeta itd. koji listom u određenom redu, u stroju, čovjek do čovjeka, stoje postavljeni kao pruske vojnici. — Poslije uvoda Stein bi morao započeti svoj prikaz s *Babeufom*. Ta prva ličnost komunizma neposredno je proizašla iz sankilotizma. Jednakost, koju je Babeuf imao u vidu, bila je stoga jednakost sankilota, jednakost siromaštva. Bogatstvo, luksuz, umjetnost i nauku trebalo je ukinuti, gradove razoriti; Rousseauovo prirodno stanje bilo je priviđenje koje se tada javljalo u glavama. Veliko polje industrije bilo je tom komunizmu još uvijek *terra incognita*. Bio je to najapstraktniji komunizam da jednakost treba ostvariti negativnim putem, likvidacijom svakog užitka. Bio je to kaluđerski, kršćanski komunizam, ali bez zagrobnog života, bez nade u neku bolju budućnost. Samo se prirodne potrebe priznavalo stvarnim, no sigurno također samo iz nužde. Da se čovjeka moglo napraviti bez tijela, negirali bi i to tijelo. Budući da to nije išlo, dopušteno je zemljoradnji da postoji kao sredstvo zadovoljavanja tjelesnih potreba. Ovaj najsiromašniji oblik komunizma nije se mogao održati ni u teoriji jer je sam poricao svaku nauku; morao je odmah postati praktičan. Ali stvarnost je već bila na daleko višem stupnju od tog prirodnog stanja koje je zato i izvuklo kraći kraj. — Uzroke koji su za vrijeme Carstva i Restauracije izvana sputavali razvoj demokratskog duha i s druge strane unutar društva stvarali suprotnost između buržoazije i proletarijata, čime se upravo taj duh toliko osnažio da je poslije Julske revolucije mogao istupiti u najbogatijoj raznovrsnosti, Stein tumači s takvom jasnoćom i jednostavnošću koji čitaoca osvježavaju tim prije što mu inače dosađuje doktrinarna širina s čestim ponavljanjem. U pogledu ove posljednje okolnosti, npr. ponavlja se do zasićenosti poveza-

1
 égalité — jednakost, — S. J.

nost komunizma s proletarijatom. To je ta jedina živa strana koju Stein može da nade u komunizmu. Naprotiv, tamo gdje se radi o opravdanju zahtjeva proletarijata, on izmiče s vlastitim filozofskim floskulama, a iz toga što u svom razmišljanju nema stav vidi se nesposobnost da ovdje nešto shvati. A shvatiti bi mogao dakako samo spoznajom povezanosti komunizma sa socijalizmom i naukom, spoznajom koja mu, kao što je rečeno, potpuno nedostaje.

Kako u stvari Stein zamišlja rješenje socijalnog problema čiju važnost priznaje — kako zamišlja konačno pomirenje proletarijata i buržoazije ili suprotnosti između novčarske aristokracije i pauperizma, iz njegove se knjige, u kojoj se doduše o tom pitanju tu i tamo razmišlja, određeno ne razabire. Sigurno je, međutim, da on u komunizmu, koji ne shvaća, vidi samo nešto stravično a ne pomirenje. On, dakle, mora smatrati mogućim izmirenje protivnosti u stanju suprotnosti. On je to i neprimjetno natuknuo s nekoliko općenito sročених fraza i time, kao i drugdje svojom polemikom protiv »negativnih« tendencija u Njemačkoj, naznačio svoje mjesto među »miriteljima«. — U stvari, međutim ne treba misliti na pomirenje protivnosti u stanju suprotnosti. Stein iznosi doduše trivijalnu rečenicu da će po prestanku staleških razlika svatko moći zaraditi imetak, ali on ipak s druge strane opet priznaje da je to »pravo« zarade samo iluzorno budući da bi zarađeni ili naslijeđeni imetak svugdje gdje je povezan s »pravom« apstraktnе osobe, s nadarenošću i radom, morao nužno odnijeti pobjedu nad pukim »pravom«, nad nadarenošću *bez sredstava*. Čini se da Sten vidi izlaz u ukidanju *nasljednosti* imovine, mada to nigdje ne kaže. Ali ovdje, kao i svugdje gdje se radi o *principima*, nema pomirenja između oprečnosti. Princip privatnog vlasništva sadrži u sebi to da svatko može po svojoj volji raspolagati onim što je njegovo; moje vlasništvo mogu nekome zavjetovati ili pokloniti, u protivnom ono nije *moje* vlasništvo, i u pravilu ja ću ga ostaviti mojoj djeci ili mojim najbližim rođacima ili čak mojim prijateljima, ali ne državi, ne općenitom. Ukinemo li nasljednost, kako to žele pristaše St. Simona, ukinuli smo time i privatno vlasništvo i tad treba još samo shvatiti suštinu komunizma. Babeuf, kao što smo vidjeli, ne shvaća tu suštinu. St. Simon je također ne shvaća; on je imao u vidu samo poredak, ali ne slobodu; on je želio hijerarhiju, koja je od svih oblika vladavine najgori i to zato jer je najdosljedniji. No tamo gdje je sloboda ukinuta, ne može biti ni jednakosti, ni pravičnosti. St. Simon je htio jednakost bez slobode, Fourier naprotiv slobodu bez jednakosti; koliko god je prvi bio suviše pomaman za novotarijama i u svojoj praktičkoj revnosti zanemarivao teoriju, toliko je ovaj drugi bio suviše konzervativan i htio je jednu posve novu i doista originalnu ideju, ideju apsolutno slobodnog rada, pomiriti s postojećim. Suvremeni socijalni reformatori i komunisti konačno su dospjeli dotle da shvaćaju pojam komunizma u svoj njegovoj širini i dubini. — Samo je s apsolutnom *slobodom*, ne samo »rada« u užem, ograničenom smislu, nego svake ljudske sklonosti i djelatnosti uopće, moguća apsolutna *jednakost* ili, štaviše, zajednica svih zamislivih »dobara«, kao što se obratno opet samo u toj zajednici može zamisliti tu slobodu. Rad, društvo uopće, ne treba organizirati, već se ono organizira samo od sebe time što svatko čini ono čega se ne može odreći i propušta ono što ne može da čini. U bilo kojoj djelatnosti, da,

u veoma raznovrsnim djelatnostima svaki čovjek uživa — a iz mnogostrukosti slobodnih ljudskih sklonosti i djelatnosti sastoji se slobodni, ne mrtvi, vještački, nego živi, vječno mladi organizam slobodnog ljudskog društva, slobodnih ljudskih zaposlenja koja ovdje prestaju biti »rad«, koja su ovdje štaviše potpuno identična s »uživanjem«.

O »pomirenju« komunizma i principa ličnog vlasništva više ne može biti govora. Od sada počinje istinska, *svjesna* borba principa. Dosadašnja povijest nije nipošto potpuno provodila princip ličnog vlasništva; što se više približavamo modernom dobu tim više nalazimo da taj princip pravi ustupke svom protivniku, komunizmu. Dosadašnja povijest bila je samo slijepa, prirodna borba između apstraktno općenitog, države, i egoizma pojedinačnog, građanskog društva. Samo u građanskom društvu u potpunosti vlada princip ličnog vlasništva. Pravo vlasništva okrenulo se, međutim, s principom apstraktno slobode u svoju suprotnost; pravo ličnog vlasništva stvorilo je ponajprije ropstvo. Bio je potreban tisućugodišnji rad da bi bila izvojevana pobjeda apstraktno pravne države. A ova se tada, jer joj je građansko društvo još uvijek proturječilo, morala također pretvoriti u svoju suprotnost. Pravo općenitog postaje pri suprotnosti i egoizmu nepravda svijuu. Dospjevši na svoj vrhunac, pravna je država ili pravo pojedinca koji u sebi usredotočuje državu i za sebe kaže: *l'état c'est moi*, ili je suverenitet naroda. No apstraktna pravna država nije povijesno porekla samo sebe već svojom vlastitom dijalektikom samo u ta dva oblika, nego i s križancem »konstitualne monarhije«, s *juste milieu*² između monarhije i republike. — Uzmimo samo jedan primjer, republiku, jer je ta još uvijek ljubimac mnogih njemačkih filozofa. Pravna država treba, dakle, dati suverenitet *narodu*; ali s obzirom da je pozvana da zajamči apstraktnu ličnu slobodu, lično vlasništvo, ona, apstraktno jedinstvo ili općenitost raznih osoba, mora da se stavi *iznad* i nasuprot njih. Tako nastaje proturječnost da se narod, koji želi da vlada *sohom samim*, dijeli na upravljače koji gospodare i na one kojima se upravlja a koji robuju. Pravo zakonodavstva, koje bi trebalo pripadati cijelom narodu, izvršava nužno samo jedan njegov dio i to uvijek *onaj* dio koji zna kako da se silom ili lukavstvom dokopa vlasti. — Dodvorice ili vladini laskavci utoliko su u pravu kada kažu da je oblik vladavine u državi posve nevažan. Pozitivna pravna država, kako postoji u Sjevernoj Americi već od druge polovine prošlog stoljeća³, u Evropi nakon Francuske revolucije djelomično svakako je napredak u odnosu na feudalnu, teokratsku i despotsku državu obuzetu još uvijek prirodnim određenjem vlasništva, porijekla, nacionalnosti, religije itd., mada je pravna država, koja ta prirodna određenja također još nije *prevladala* već ih je samo *odstranila*, tom određenom ljudskom društvu bliža nego apsolutnom ljudskom društvu, komunizmu — baš kao što i protestantizam predstavlja napredak u odnosu na katolicizam, mada je također ovom bliži nego ateizmu — a kada bih mogao birati između Sjeverne Amerike i Rusije ili između francuske i austrijske politike, ove prve bih pretpostavio drugima baš kao i protestantsku religiju katoličkoj. Ali *principijelno* je oblik vladavine svakako nevažan — svaki se po svojoj suštini

² l'état c'est moi — država to sam ja, S. J. ⁴ od druge polovine XVIII stoljeća — S. J.
³ juste-milieu — srednji put, zlatna sredina, S. J.

protivi apsolutnoj slobodi i jednakosti, a gospodarenja i robovanja još uvijek ima svugdje, od samodržstva do republike, od nasljedne kraljevine, koja je neposredno proizašla iz građanskog društva, do izborne vlade putem većine glasova koja je prevladala prirodni element ličnog vlasništva u državnom obliku. U najboljem slučaju manjim vlada veći broj. Ali iz predstavničkog sistema, koje je u našim velikim državama nužnost, istovremeno nužno proizlazi da je i pri najradikalnijem izbornom zakonu vladavina većine iluzorna; ona se nužno pretvara u vladavinu manjine — manjina vlada, jedina može vladati. Ali ona ima također samo iluzornu vlast; čim je narod osjeti, tj. čim postane stvarna vlast, biva oborena kako bi se igra ponavljala sve dotle dok se država, stanje suprotnosti, dijalektički ne ukine i ne napravi mjesta jedinom društvenom životu, stanju zajednice. (...)